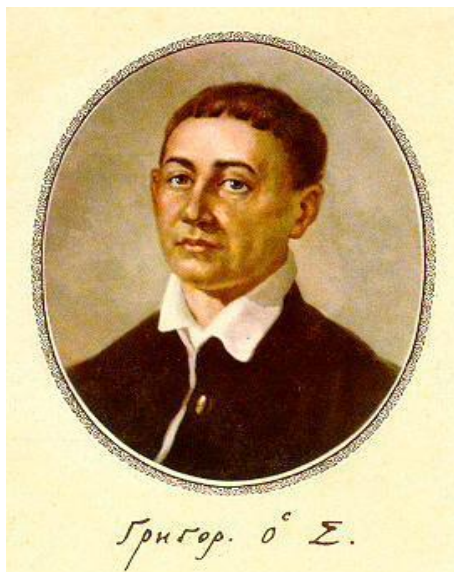

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

1. Агєєва В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 429 с.
2. Белімова Т. Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича (на матеріалі романів «Доктор Серафікус» та «Без ґрунту»): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2005. 20 с.
3. Брюховецький В. Засновок концепції «безґрунтовності» Віктора Петрова. *Слово і час*. 2019. №7. С. 3 – 17.
4. Гірняк М. Існування на межі, або екзистенціалістські умонастрої у прозі В. Петрова-Домонтовича. *Слово і час*. 2007. №8. С. 29-39.
5. Демчик Т. В. Петров-міфотворець, або Замасковане обличчя автентичності (на матеріалі романів «Доктор Серафікус» і «Без ґрунту») URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2159/>
6. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945 – 1947). Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 4 кн. Київ, 1994. Кн. 3. С.575 – 596.
7. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком: Роман. Болотяна Лукроза: Оповідання та нариси. Київ : Критика, 2000. 418 с.
8. Павличко С. Інтелектуальна проза Петрова і Підмогильного. *Павличко С. Теорія літератури*. Київ : Основи, 2002. С.213-232.
9. Черненко О. Аналіз світоглядних принципів у прозі В. Домонтовича. *Сучасність*. 1994. № 5. С. 107-112.

УДК 821.161.2-1

Олена Бровченко,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Т. Й. Бандура

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ ЛІРИКИ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ (ЗА ЗБІРКОЮ «ТІНЬ ВЕЛИКОГО КЛАСИКА»)

Постановка проблеми. Значна кількість наукових досліджень про творчість Олександра Ірванця концентрує свою увагу на драматургії, на оглядові певних мотивів, художньої специфіки лірики, поетичної образності в основному на матеріалі спадщини митця пізнішого періоду, що засвідчив перевагу авторського стилю в постмодерному векторі. Актуальність нашого дослідження зумовлена невеликою низкою праць, в яких порушена проблема жанрово-стильової парадигми ранніх поетичних збірок митця, зокрема «Тінь великого класика».

Аналіз останніх джерел та публікацій. Значну увагу ліриці Олександра Ірванця приділяє А. Фасоля у своїй статті «Олександр Ірванець – ліричний... іронічний (Аналіз поетичної творчості на заняттях спецкурсу)», також Н. Філоненко в дисертаційному дослідженні «Група «Бу-Ба-Бу» як явище українського літературного процесу кінця ХХ століття», О. Шаф осмислює творчість автора крізь призму сучасної української постмодерної лірики і т. д.

Мета статті: дослідити жанрово-стильові домінанти в ліриці Олександра Ірванця збірки «Тінь великого класика».

Виклад основного матеріалу. Олександр Ірванець – представник карнавально-провокативної складової постмодерного дискурсу. Не слід забувати, що Ірванець чи не єдиний український письменник, який пише якісну політичну сатиру: дуже гостро, дуже дотепно, дуже влучно, дуже смішно. Сам автор згадує: «Ми стояли за правду і справедливість. А цих цілей, як виявилось, не так легко досягти. Ми пройшли довжелезний шлях. І мені подобається, що поступово суспільство дорослішає» [2, с. 11].

Філоненко Н. М. у своїй роботі «Група «Бу-Ба-Бу» як явище українського літературного процесу кінця ХХ століття» розглядає особливості творчості кожного з учасників та звертає увагу на те, що серед

усіх Олександр Ірванець виділяється. Його лірика сатирична, глузлива, пародійна, іронічно-патріотична, іронічно-філософська та балаганна. [5, с. 79].

Олександр Васильович взагалі не заперечує патріотизму, але виступає проти його банального, псевдощирого, стандартного, клішеваного, на диктованого кимось вигляду. Інколи поет вдається до деструкції вірша. Наприклад, поезія «З народного» гостро й скептично пародіює «перебудовні вірші», перейняті фальшивою риторикою, а також викриває захоплення деяких поетів фольклорними мотивами та народнопісенною версифікацією. Автор відроджує «хвилядний» вірш, що був поширений в авангардній поезії 20-х рр. ХХ ст. [1, с. 2].

(з народного)

в са дугу ляла

вса д угул яла

квіт киз бир ала

ітут з нен аць ка їїза стала

таканеж дана такачу дова

перебудоваперебудова [2, с. 49].

Часто він звертається до народної творчості, шукаючи нові шляхи, щоб показати та відтворити її. Так сталося із народною піснею «В саду гуляла квіти збирала». З певною іронічністю автор звертається до читача, непросто змінюючи текст, а змінюючи ще і форму, перебудовує вже давно всім відомі канони. Хоча з цим простежується певне висміювання сентиментальності, з певним сарказмом та гротеском через авангардний погляд. Пісня «В саду гуляла, квіти збирала» відома більшості людей, тож, певне, Олександр Ірванець цілеспрямовано деформує її.

О. Ірванець – письменник-постмодерніст та авангардист. Тому в переважно більшій частині його ліричних творів простежується багато ознак обох напрямків. У притаманній саме йому лірично-буфонадній манері автор зупиняє свій вибір на таких темах як : перебудова, дружба, історія, кохання,

вічність, які обов'язково розкриває через людей, предмети, події, що, на перший погляд, вдаються звичайними. Така закономірність зберігається впродовж усієї збірки «Тінь великого класика та інші вірші», що складається з п'яти частин, а саме: «Приймаю», «Вдивляюся в твоє лице», «Іскри вогнища на дощі», «БУ-БА-БУ і я» «З солдатського зошита». Але цей розподіл відбувається достатньо умовно, адже все одно ці теми порушуються в кожному розділі.

О. Ірванця вирізняє у літгурті «Бу-Ба-Бу» найпоплідніше висміювання застиглих літературних канонів, трафаретних поетизмів, «заялжених» тропів, банальних ліричних тем. Ціла низка віршів поета є пародією на сентиментально-розчулену любовну лірику. Проте значно частіше іронічно-саркастичні нотки поета спрямовані проти нав'язливо-дидактичного змісту народницької патріотичної поезії. А. Довганюк стверджує: «Олександр Ірванець намагається створити певну революцію в сучасній літературі, тому і створює велику галерею неповторних характерів та персонажів, поєднуючи різні стилі різні прийоми різні засоби звертаючи свою увагу на інвективу або епіграму. Це може бути одна людина або збірний образ, для нього це не важливо» [1, с. 2]

Для митця найголовніше – передати певну ідею, експліковану через парадигму образів. Його поезії насичені розмаїтими, доволі незвичайними та оригінальними римами, а часом натрапляємо на примітивний кітч, який теж стає йому за помічника.

У вірші «Тінь великого класика» якраз-таки простежується повсякденна ситуація, де пара вийшла з кінотеатру після перегляду захоплюючого фільму. Але саме тут і починається медитація Олександра Ірванця над вічними питаннями. Його ліричний герой проводить дівчину, на будинку дому якої висить табличка «Вул. Вільяма-Шекспіра». Через свого ліричного героя автор насміхається з назви вулиці, яка чомусь пишеться через дефіс «Вільяма-Шекспіра» (напис на табличці) і завжди «існує в будь-якій з держав». Вісім разів повторюється назва вулиці у різних варіантах, а

двічі – подібно. І здавалось би, ми називаємо вулиці на честь людей, яких вшановуємо, але через свого ліричного героя Олександр Ірванець показує велику зневагу до людини, що колись була наймовірно популярною, майже безмежно впливовою, що була в змозі диктувати свої правила, а зараз через століття в думках людей існує лише ім'я, просте пусте ім'я, що не могло не породити злоби володаря імені, чий гострий-гострий погляд відчув на собі ліричний герой.

І ми ішли з кінотеатру «Космос»
Який римується з диктатором Сомосою,
Якого нахилили з Нікарагуа...
Я захопився [2, с. 32].

Ще один дуже великий і важливий момент в ліриці Олександра Ірванця полягає в образному новаторстві, що створюється за допомогою посилянь. Було помічено, що автор посиляється на різні історичні події або часи, історичних постатей або героїв чи персонажів інших творів, чи просто певних народних образів. На жаль, дана особливість породжує певні проблеми. Довганюк Анна в своїй роботі «Карнавалізація світу в поезії угруповання «БУ-БА-БУ», проводячи дослідження особливостей кожного із членів даної спілки, помічає певну закономірність образності Олександра Ірванця. Як і в авторки, так і у нас склалося враження, що Олександр Васильович робить все можливе, щоб його твори не набували масового характеру, щоб лише певна частина його читачів зрозуміли, що він має на увазі.

У вірші «Енциклопедії» Олександр Васильович використовує «Навіть «Брокгауз», даруйте, нечесний... / Глухо про смерть Іоанна Хрестителя.../ Про Саломею не слово нема в ньому...» як згадку з метою показати швидкоплинний час та епохи, що йдуть одна за одною.

У вірші «Етюд» він використовує пряме посилення на стиль литовського художника Чурльоніса з метою чітко окреслити те, що саме відбувається в місцині, де він перебуває.

На обрії, на шпичаках чорнолісу
Докорчуються трупики ідей.
Розпливчатий, мов полотно Чурльоніса,
З туману виповза осінній день [2, с. 61].

В своєму «Диптиху буденному» Олександр Ірванець використовує такі культові образи як: Джен Ейр, рабіню Ізауру, Мотрю, Катерину з метою іронічно наголосити про любов свого народу до всього чужого, що «оплакав не раз», а своє «нараз прочитав і забув», осмислити проблему шовінізму:

Що кумирів нових не надбав а старих розгубив
Що втомився від рішень і їхньої колегіальності
Й навіть гідність свою розбудив возлюбив розлютив
Запевняючи брата і свата

і ката

у власній лояльності [2, с. 35].

А у вже згаданій медитації «Тінь великого класика» він згадує нікарагуанського диктатора, Анастасіо Сомоса Дебайле, де викриває його повалення. А також для створення реального відчуття відвідування кінотеатру використовує посилання на актора, продюсера та режисера індійського кінематографу – Ріші Капура, який у фільмі грав головну роль, і посмішку якого не забула коханка головного героя.

Слід зауважити що Олександр Ірванець також полюбляє використовувати риторичні запитання і робить це доволі часто. Інколи вони використовуються як докір: «Скажи, кому твоя заревана душа потрібна, ну кому?» , як він робить це у вірші «До французького шансоньє». Або у вірші «Рік по розлуці» «Навіщо? Нащо? / Чого досяг ти? Чого добився?». Другий напрямок використання риторичного запитання – пошук філософського сенсу буття, як він робив це в своєму сонеті «Сонет»: «Хто ти такий? Хто ти такий?». Ще один приклад риторичного запитання використовує є у вірші Лоліта «Кого спасе цей яблуневий Спас?». Зазвичай Олександр Ірванець не дає відповіді на питання, які він сам ставить. Їх ми можемо знайти або,

аналізуючи увесь вірш, або знаходячи відповідь в своєму серці, бо дуже часто складається враження, що Олександр Ірванець звертається саме до свого читача.

Ще одна дуже важлива та вагома стильова ознака лірики Олександра Ірванця, що була помічена в його збірці «Тінь великого класика та інші вірші» – це паратекстуальність. Олександр Васильович приділяє особливу увагу назвам своїх віршів. Так, заголовок вірша «Тінь великого класика» дає нам пряму підказку для того, аби зрозуміти, про що все-таки він автор хотів нам розповісти, що це не просто роздуми, спричинені переглядом фільму, а філософське мислення на тему вічного та швидкоплинного. На противагу назві вірша «Лист крізь ніч» дає нам розуміння, що перед нами не просто терзання головного героя, не просто якась сповідь (навіть самому собі), а дещо особливе, інтимне, що призначене конкретному адресату те, що лише він і зрозуміє від першого до останнього слова. Переконаливо, що цей вірш ми могли проаналізувати лише у векторі розірваних відносин головного героя зі своїм партнером. Але назва повністю змінює все і дозволяє побачити другий ракурс: варіант, в якому відносини не були розірвані, а навпаки були прожиті, переосмислені й стали набагато якіснішими:

Ми незалежні. Так. І як же ми незалежні

Навічно – ти мені. Навічно – я тобі [2, с. 68].

І тепер складається враження, що перед нами не сповідь за погані стосунки, які зранила душі його учасникам, а тепла інтимна атмосфера, де ліричний герой відкриває душу своєму партнерові [3, с. 4]

Обої ми були

засліплені собою

Хотіли ми знання,

здобуті в боротьбі

Минулі рани вже

залізани, залежні,

Але збагнули ми

в прозорінні, як в стиді [2, с. 42].

Проблема паратекстуальності лірики Олександра Ірванця показово виявляється у вірші «Лоліта». Коли ми чуємо «Лоліта», то вперше на думку спадає героїня однойменного роману Володимира Набокова, дівчина, яка була обманута та зґвалтована своїм вітчимом. Звісна річ, після виходу цей твір зажив скандальної слави, і відтоді молодих дівчат, що підпадають під певну характеристику, називали або «німфетками» або «лолітами».

Анатолій Фасоля у своїй роботі «Олександр Ірванець – ліричний ... іронічний...» також звертаємо увагу на паратекстуальність даного вірша і припускається такої думки. Перші рядки вірша «Лоліта» напряду стосуються переживань та почуттів німфетки, а також показують захоплення ліричного героя дівчиною. Він милується світлим тілом, грається словами: «в слово «тіло» влило слово «літо». «Все солодко у дні неповноліття». Чоловік бачить, яка безтурботна перед ним дівчина-підліток, її тіло нагадує «ледь не стиглий плід», а також що її що вона, в першу чергу, є об'єктом естетичної аніж чуттєвої насолоди Але все ж таки після завершення першої строфи тон оповідання повністю змінюється. Головний герой розуміє, що перед ним стоїть німфетка, і починає замислюватися, чи можна врятувати оцю чисту душу. «Кого спасе цей яблуневий Спас?». Олександр Ірванець не просто так приділив увагу яблуневому Спасу. Для розуміння його задуму розглянемо релігійний контекст в християнстві. Існує три Спаси. Перший Спас – це Медовий спас або Спас Маковія. Насамперед це винесення останків хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос, з імператорського палацу до храму Софія. Другий Спас – Яблуневий Спас, на якого посилається Олександр Ірванець, або як його називають, свято Преображення Господнього. Ісус Христос обрав собі трьох апостолів і перетворився перед ними, а після довгої розмови вони побачили у вигляді хмари й почули слова Божі. Третій Спас – це Спас Нерукотворного, горіховий Спас, що завершує цикл. За євангельським переказом, Спаситель витер обличчя рушником, і на тканині залишилось відображення його Божественного лику. Останній рядок вірша

«Кого спасе цей яблуневий Спас?» можна розуміти так: багато чого відбулося в нашому суспільстві, і воно наскільки змінилося, що єдиний, хто може врятувати пропащу душу та навести на шлях правди, це сам Спаситель.

Висновки. Отже, лірика Олександра Ірванця репрезентує симбіоз прийомів авангардизму, постмодернізму, втілює іронічно-саркастичне переосмислення попередніх творів окупаційної культури зі значною кількістю філософських роздумів на буденні теми, часто ігноровані, прикрашені сильними і яскравими образами, посиланнями на історичних постатей, героїв інших творів, а також чіткою паратекстуальністю, що дозволяє збагнути приховане.

Література

1. Довганюк А. Карнавалізація світу в поезії угруповання «Бу-Ба-Бу». URL : <http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/11/Карнавалізація-простору-в-поезії-товариства-Бу-Ба-Бу2.pdf>.
2. Ірванець О. В. Тінь великого класика та інші вірші : поезії. Київ : Молодь, 1991. 72 с.
3. Погорелова О. Специфіка паратекстуальності лірики О. Ірванця. *Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. URL : <https://doi.org/file:///C:/Users/User/Downloads/1218-2436-1-SM.pdf>.
4. Фасоля А. Олександр Ірванець – ліричний ... іронічний... : аналіз поетичної творчості на заняттях спецкурсу. *Дивослово*. 2011. 31 жовт. С. 2–12.
5. Філоненко Н. М. Група «Бу-Ба-Бу» як явище українського літературного процесу кінця ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Луганськ, 2007. 192 с.

УДК: 821,161,2(091)(045)

*Світлана Скачко,
магістрант*